

Стремецька В.О.

Особливості політики українізації на Півдні України (Одеса, Миколаїв, Херсон)

Минуло вже десять років з моменту прийняття Закону України "Про мови" та три роки з дня прийняття Конституції України, які забезпечили українській мові статус державної. Але міста Півдня залишаються здебільшого російськомовними, хоч значна частина підприємств, установ, освітніх закладів працюють державною мовою. Що ж треба робити, щоб люди почали розмовляти нею не лише із примусу або необхідності, а й з власного бажання? Таке питання вже поставало у 20-30 роки, коли мовну проблему намагалися вирішити за допомогою українізації. Ця тема досить широко висвітлена вітчизняними істориками в загальноукраїнському масштабі, тому автор пропонує розглянути особливості проведення українізації в нашому регіоні.

Робота з українізації на півдні починається після XII з'їзду партії (квітень 1923 р.). Спочатку цим процесом керували губернські органи (губвиконком та губнаросвіта). 31 липня 1923 р. було утворено губернську комісію по здійсненню закону про рівноправність мов [1]. З найкращих сил української інтелігенції (професорів, викладачів вузів) було утворено губернську науково-методологічну комісію, яка займалася теоретичною та практичною сторонами справи. З утворенням округ роботу продовжують округові комісії з українізації, які діяли, зокрема, в Одесі, Миколаєві, Херсоні. До складу кожної з таких комісій входили голова окрвиконкому (він же голова комісії), представники наросвіти, агітпропу, РСІ та ін. Довгий час головами Миколаївської окркомісії були Й.Г.Подольський та І.П.Бондаренко, які сумлінно виконували завдання нацполітики партії. В Одесі активними українізаторами були інспектор з українізації радапарату О.Грушівська та професори-члени Науково-Методологічної комісії: М.І.Гордієвський (голова), В.О.Чудновцев, Т.М.Внуков, Н.І.Букотевич та ін. Дії окркомісій були узгодженими, тому в усіх трьох містах проходили майже однакові процеси, наслідки яких були також схожі. Найбільш завзято розпочали українізацію освіти. У Миколаєві у 1927/28 навчальному році з 30 шкіл міста було 12 українських, 12 російських, 6 – інших національних меншин (3 єврейських, 1 німецька, 1 польська, 1 вірменська). Крім того, на 1926/27 навчальний рік було українізовано 2 дитячі садки (№ 1, 6) та одне дитяче містечко [2]. В Одесі у 1926/27 навч. році з 66 шкіл було 23 українських (15

цілком, 8 частково), 15 єврейських (12 цілком, 3 частково), 2 німецьких, 2 польських, 2 вірменських, 1 татарська, 1 дитсадок та 1 дитмістечко [3]. У Херсоні з 12 шкіл було 3 українських та 1 українсько-російська. Але при переході шкіл на українську мову часто траплялися непорозуміння, іноді навіть бунти. Так було під час українізації шкіл №№ 4, 6, 15 м.Миколаєва, № 47 м.Одеси, № 6 м.Херсона та Голо-Пристанської школи Херсонської округи. Набагато повільніше українізувалися профшколи. Серед вищих учбових закладів найбільш активно українізуються ІНО (інститути народної освіти). Вже 2 жовтня 1924 р. ректор ХІНО С.С.Ярославенко повідомив Окрінспектуру, що "вуз українізований, діловодство ведеться українською мовою" [4]. З 21 лектора лише 1 викладав російською мовою [5]. Майже 90% студентів володіли українською мовою. У МІНО у складі урядової комісії діяли Ф.Ю.Тараненко, М.Д.Лагута та ін. Вуз мав краєзнавчий кабінет та видавав краєзнавчий збірник. В ОІНО процес українізації найбільш активно відбувається за ректора Т.М.Внукова. У 1928/29 р. 72 викладачі викладали українською мовою (43 – вільно, 29 – удосконалювали свої знання на держкурсах). На укрвідділі робфаку 100% дисциплін викладали українською мовою, на факультеті соцвиху – 89,6%, на факультеті профосвіти – 87% [6]. З самого початку українською мовою викладають професори С.С.Дложевський, О.В.Музичко, В.О.Чудновцев та ін. Досить активна робота проводилась в ОПІ (Одеський політехнічний інститут). З багатьма труднощами українізація просувається у Миколаївському технікумі кораблебудування ім. Тимірязєва, у Одеському медичному та сільськогосподарському інститутах, Інаргоспі, у Херсонському сільськогосподарському інституті та інших технічних вузах. Загальними для всіх вузів чинниками, які гальмували процес, можна назвати брак відповідної літератури, коштів, приміщень, формальне і навіть вороже ставлення багатьох студентів та викладачів. Крім того, значна кількість національно свідомих освітян була репресована у 30-ті роки. Позитивні починання в плані українізації були занедбані з розформуванням деяких вузів (в 1930 році були розформовані ОПІ, ОІНО, Інархоз).

З метою активізації процесу українізації у 1929-1931 рр. організували та провели два великих українських культпоходи, місячники української музики, книги.

Найбільші труднощі виникали з українізацією радянського та партійного апарату, хоч нею окремо займалися спеціальні комісії українізації радапарату. У складі Миколаївської парторганізації у 1927 р. було 33,5% українців. З них майже половина володіла українською мовою, але мало хто вживав її в роботі та житті. У 1930 р. із 110 партшкіл міста лише 25

проводили свою роботу українською мовою [7]. У складі Одеської радпартшколи у 1924 р. було 39% українців, з них бажали слухати предмети українською мовою 20%, краще засвоювали нею 5,5% [8]. У Херсоні серед перевірених службовців-членів партії у 1925 р. до I категорії віднесли 2%, до II – 61%, до III – 37% [9]. Дуже слабо українізувалися великі підприємства, такі як заводи ім.А.Марті , “Плуг і молот”, морпорт у Миколаєві, завод ім. Петровського у Херсоні та ін. Проблемовими були міліція, суд, військові частини.

Наприкінці треба зазначити, що процес українізації міст Півдня України мав багато спільних рис, що пояснювалось перевагою в них російськомовного населення та нездатністю керуючих органів врахувати цей факт і пристосуватися до місцевих особливостей. Помилки керівництва, часте вживання насильницьких методів та нерозуміння самим населенням важливості процесу призвели до його занепаду не тільки на півдні, а й в усій Україні.

Література.

10. ДАОО (Державний архів Одеської області), ф.р. 99, оп. 1, спр. 54, арк. 4.
11. ДАМО ((Державний архів Миколаївської області), ф.р. – 8, оп. 1, спр. 389, арк. 34.
12. ДАОО, ф.р. 134, оп. 1, спр. 1027, арк. 47.
13. ДАХО (Державний архів Херсонської області), ф.р. – 414, оп. 1, спр. 208, арк. 73.
14. ДАОО, ф.р. – 150, оп. 1, спр. 268, арк. 29.
15. Там же, ф.р. – 126, оп. 1, спр. 29, арк. 15.
16. ДАМО, ф.р. 1, оп. 1, спр. 339, 436, 628.
17. ДАОО, ф.р.150, оп. 1, спр. 813, арк. 100; ф.р. 3, оп. 1, спр. 938, арк. 62.
18. ДАХО, ф.р. 466, оп. 1, спр. 4, арк. 42, 113.